

ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА В ІНФОРМАЦІЙНУ ЕПОХУ

О. В. Прудникова

Показано, що сучасні технології, інтегруючись у суспільні відносини, стають важливим чинником трансформації культури в інформаційному напрямі. Сучасне інформаційне середовище є чинником, який вимагає формування нового типу культури – інформаційної. Специфіка сучасного інформаційного середовища призводить до корекції існуючих природних і соціальних механізмів адаптації людини й вироблення інформаційно-культурних механізмів. Створення сучасного світового інформаційного простору поступово висуває нові вимоги перед людиною як носієм інформаційної культури, духовно-суспільною істотою, здатною приймати виклики інформаційної цивілізації і нести відповідальність за власні дії та їх наслідки. Показано, що інформаційні технології, ставши стрижнем сучасної цивілізації, змінюють не просто якість і зміст життя сучасної людини, вони загрожують трансформувати сам спосіб її буття у світі. Підкреслюється, що в інформаційному суспільстві актуалізуються апробації нових моделей поведінки й реакції на певні соціальні практики та подальше застосування цих моделей в умовах не віртуальної, а константної реальності.

Ключові слова: інформація, культура, інформаційна культура, інформаційні технології, суспільство, інформаційний простір, інформатизація.

Prudnikova Elena

INFORMATIVE CULTURE IN INFORMATIVE AGE

It is shown that modern technologies, joining in public relations, become the important factor of transformation of culture in informative direction. Modern informative space is a factor, requiring forming of new type of informative culture. The specific of modern informative environment conduces to the correction of existent natural and social mechanisms of adaptation of man and making of informatively-cultural mechanisms. Creation of modern outer informative space gradually pulls out new requirements before a man as carrier of informative culture, spiritually-public creature able to accept challenge informative civilization and bear responsibility for the actions and their consequences. It is shown that information technologies, becoming the bar of modern civilization, change quality and maintenance of life of modern man not simply, they threaten to transform the method of his life in the world. It is underlined that in informative society approbations of new models of behavior and reaction actualizing on certain social practices and further application of these models in the conditions of already not virtual, and to constant reality.

Keywords: information, culture, informative culture, information technologies, society, informative space, informatization.

**Прудникова Олена
Вікторівна** – доктор
філософських наук,
доцент, доцент
кафедри культурології
Національного
юридичного
університету імені
Ярослава Мудрого,
м. Харків

Постановка проблеми. Виникнення інформаційного суспільства нерозривно пов'язане з усвідомленням фундаментальної ролі інформації у суспільному розвитку, розглядом у широкому соціокультурному контексті таких феноменів, як інформаційні ресурси, нові інформаційні технології, інформатизація. Інформаційні технології і системи сьогодні, з одного боку, відіграють одну з вирішальних ролей у розширенні інформаційного взаємозв'язку між соціальними суб'єктами, в інтеграції суспільства у світовий інформаційний простір, а з іншого – вони вже давно розглядаються як один із чинників конкурентоспроможності, що зумовлює актуальність вирішення проблем інформаційної культури в епоху інформатизації

та розвитку інформаційного суспільства. Основні сучасні тенденції світового розвитку найбільш чітко проявляються в інформаційно-культурних процесах, які нині є неоднозначними і складними. Сьогодні виникає нагальна необхідність розглядати генезу буття соціального у безпосередньому її взаємозв'язку з інформаційними процесами, зокрема з розвитком інформаційної культури.

Аналіз наукових джерел і публікацій свідчить, що існуючі публікації з проблеми інформаційної культури констатують наявність величезного емпіричного матеріалу, актуальність та значущість цієї проблеми, підвищення її ролі в системі управління суспільними процесами. Разом з тим,

незважаючи на очевидну актуальність означеної проблеми, остання ще не отримала належного концептуального висвітлення у філософській літературі. Тому *метою* цієї статті є спроба ліквідувати деякі окремі прогалини в розумінні сутності і змісту інформаційної культури в інформаційному суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що розвиток соціально організованої матерії загалом відбувається прогресивно, тому філософський аналіз інформаційної культури у цій статті розглядатиметься в контексті прогресивного техногенного розвитку соціального буття.

Слід зазначити, що інтенсивний тип взаємодії суспільства і природи призвів до загострення протиріч між ними, значне місце серед яких посідають соціально-екологічні протиріччя. Вони є протиріччями між антропогенним середовищем, що має переважно техногенний характер, і живою природою. Її функціонування нині є переважно адаптацією біосфери до тих змін, які вносять створені людиною техніко-технологічні системи. У результаті цього відбувається своєрідна технізація природних процесів, що фактично реалізує нові типи взаємодії суспільства і природи та призводить до значного зростання маси штучних утворень у загальному обсязі планетної речовини. Наслідком цього може стати повне заміщення природних процесів і предметів штучними, що не мають природних аналогів. Використання машинних систем і технологій в підсумку може призвести не лише до зростання «штучності» соціуму, а й до перекручення духовної сутності самої людини. Останнє зумовлено тим, що ступінь зміни власної природи людини у відомих межах адекватний рівню розвитку інформаційного середовища. Технізація та інформатизація соціокультурного буття на основі штучних процесів і явищ, хоча певною мірою і відповідають можливостям прикладення трудових функцій людини як продуктивної сили для задоволення її зростаючих (переважно матеріальних) запитів та потреб, можуть привести до дисбалансу в соціальних системах різного рівня, посилення негативного впливу інформаційних технологій на суспільство й саму людину та заміни природних основ існування інформаційно-технічними штучними основами.

Потреби людини й суспільства в інформації відрізняються досить складною структурою, що містить: потреби в підтриманні певної, відповідної «інтелектуальній» природі людини якості інформаційного середовища її мешкання; потреби в подоланні та запобіганні деградуючим змінам інфосфери; потреби у виробництві та відтворенні інформації; потреби в гармонізації взаємовідносин суспільства та природи; потреби в інформатизації усіх видів людської діяльності, у т.ч. необхідність формування високої інформаційної культури кожного члена суспільства тощо [1–4].

Слід зазначити, що в умовах глобальної інформатизації різноманітні інформаційні потреби не можуть бути повністю задоволеними ані на індивідуальному, ані на груповому рівнях. Суб'єктом їх забезпечення має стати суспільство загалом. Лише у цьому випадку можуть бути вжиті ефективні, дійові заходи для задоволення суспільних та індивідуальних потреб у нормальних умовах життя й відтворення власної ідентичності.

На думку численних вітчизняних та закордонних дослідників, у межах сучасного інформаційно-екологічного комплексу відбувається взаємодія людського суспільства, що складається з населення та культури, зокрема інформаційної з навколишнім середовищем.

Буття людини в таких системах можна уявити як одночасне усвідомлення людьми своєї повноправної присутності та активної діяльності в зазначених підсистемах: природній (як суб'єкт і об'єкт взаємодії з природою), економічній (як виробник і споживач матеріальних благ, суб'єкт економічних відносин), політичній (як активний елемент соціуму, що взаємодіє з іншими членами суспільства для встановлення та підтримання соціальної і політичної влади та рівноваги в соціальній системі), соціокультурній (як носій певних соціальних ролей і статусу, культурних традицій, цінностей, інтересів) та етносоціальної (як носій норм, звичаїв, ознак конкретного етносу). Об'єднує ці зазначені підсистеми інформаційна культура, оскільки кожна людина існує, діє, розвивається, вступає в інформаційні комунікації з іншими людьми одночасно у всіх підсистемах. Поза якою-небудь із них її життя немислиме, у кожній з них вона є носієм певних цінностей, норм, установок.

Підсистеми інформаційно-екологічного комплексу, взаємодіючи між собою та обмінюючись інформацією, створюють цілісне системне соціокультурне утворення. Станом системи загалом визначається стан кожної з підсистем, а зміни в одній із підсистем неминуче призводять до змін в інших підсистемах та інформаційно-екологічному комплексі.

Інформаційно-екологічні системи, на наш погляд, виникли на певному етапі взаємодії людини, природи і суспільства, коли з'явився їх органічний взаємозв'язок. Вони стали фактично безпосередньою відповіддю на експлуатацію певного природного середовища спеціальними техніко-технологічними системами та прийомами. Технічні інновації поліпшили людську здатність контролювати і пристосовувати природне середовище (переважно з погляду людини та суспільства) в основному для задоволення людських потреб і реалізації конкретних соціальних цілей та програм. Однак при цьому змінилися моделі поведінки особистості всередині як соціальних, так і природної підсистем. Інформаційні процеси

не тільки ускладнилися, а й набули нових якостей, їх основним завданням стало не стільки пристосування соціальних систем до завдань соціального розвитку, скільки модернізація соціальних систем різного рівня, їх інформатизація. У зв'язку з цим назрів перехід від традиційної моделі оцінювання та управління розвитком соціальних систем до інформаційно-культурологічного підходу.

З огляду на це, актуальним завданням соціально-філософського аналізу в контексті представленого дослідження є розгляд становлення «нової» людини, яка, як справедливо зазначає О. Дзюбань, виступає носієм нової інформаційної культури, є суб'єктом інформаційних відносин [5]. За аналогією з характеристикою людини, наданою французьким філософом Ж. О. Ламетрі, як «людини-машини», людину ХХІ століття, на думку Л. Скворцова, слід називати комп'ютерною, і специфіка її полягає в тому, що вона «має систематичний контакт з універсальним інформаційним середовищем, і це радикальним чином змінює тип її ментальності – як несвідомі, так і усвідомлені реакції на події» [6, 35]. Проте необхідно не тільки «обійняти в ширину» пізнання людини, вбудувавши все під традиційні пояснювальні моделі, потрібно розібратися, що призводить до появи нової «комп'ютерної» людини, розглянути всі чинники, які відповідають за трансформацію людини. Одним із чинників стає поширення інформації за допомогою невимірно більшого обсягу комунікацій, які є першими проявами лавиноподібного процесу, що радикально змінює місце людини у світі. Цю думку відобразив російський дослідник І. Негодаєв, ведучи мову про характерну межу інформаційного суспільства: «Головну роль у розвитку й функціонуванні всіх сторін, сфер, аспектів суспільства відіграє знання у вигляді інформації» [7, 72]. Це і визначає докорінну відмінність домінуючого сьогодні типу культури – інформаційної – від домінуючих типів попередніх епох.

Сучасні технології, інтегруючись у середовище суспільних відносин, стають важливим чинником трансформації культури в інформаційному напрямі. Крім того, зафіксовано зміни у сфері духовної культури, викликані не свідомими діями її творця – людини, а безособовою логікою технічного розвитку, процесами самоорганізації техногенного середовища. Наприклад, інформаційні технології, здійснюючи глибокі трансформації індивідуальної та масової свідомості за допомогою структуризації інформації й забезпечення її доступності, уніфікують соціальні практики, забезпечують залучення людей до глобального інформаційного обміну і стають інструментом психологічного тиску, в насильницький спосіб втручаючись в емоційно-вольову сферу людини. У сучасному інформаційному суспільстві бурливо поширюються сублімовані форми агресивності [5, 8]. Нині агресія й насильство набули нового вигляду, соціальна агресія стала неминучим та закономірним результатом надмірно

тривалого перехідного періоду, що супроводжується розвалом економічних зв'язків, надзвичайно глибоким соціально-економічним розшаруванням населення, регіональними конфліктами, різким падінням рівня життя, кризою моральності [9]. Стало очевидним, як підкреслює О. Жидкова, що створення загальнопланетарного поля інформації, окрім взаємного обміну культур і їх творчих змін, призводить до розхитування традиційних цінностей [10].

Створення сучасного світового інформаційного простору поступово висуває нові вимоги перед людиною як носієм інформаційної культури, духовно-суспільною істотою, здатною приймати виклики інформаційної цивілізації і нести відповідальність за власні дії та їх наслідки. Як зазначає Л. Овсянкіна, сучасний світ як система складних і суперечливих глобальних соціально-економічних, політичних, духовних, культурних та інформаційних взаємозв'язків активно підводить людину до вироблення нових цінностей і світоглядних орієнтирів, необхідних для його виживання сьогодні. В епоху, коли руйнуються минулі авторитети і стереотипи, дефіцит духовності може стати серйозною загрозою для подальшого розвитку сучасної цивілізації [11, 224], серйозним деструктивним чинником для культури, що формується.

Вражаючим є прогрес комп'ютерів і телекомунікацій, які послужили тому, що маловідома технологія Інтернет перетворилася на рушійну силу переходу до мережевого суспільства. Мережева структура проникає в усі сфери життя людини й суспільства: економіку, політику та культуру, і тим самим перетворює людину. Як зазначає М. Кастельс, «незважаючи на всі спроби врегулювати, приватизувати й комерціалізувати Інтернет і системи, які входять до нього, мережі комп'ютерних комунікацій, як в Інтернеті, так і за його межами, характеризуються щонайширшим розповсюдженням, багатобічною децентралізацією й гнучкістю» [12, 339]. М. Кастельс вважає Інтернет технологічним базисом формування нової людини. На його думку, сучасний Інтернет-мислитель уподібнюється енергетичній системі й електродвигуну, тому що «він здатний поставляти «інформаційну енергію» для будь-яких сфер людської діяльності» [13, 8].

Наступною важливою межею в «мережеві» людини М. Кастельса є трансформація простору й часу, яка стала також результатом інформаційної модернізації та розвитку комунікацій. Подолання відстані за допомогою комунікацій і швидких транспортних систем дає людині змогу проводити час спільно без просторового зближення, що робить можливим її входження до гнучких міжтериторіальних структур, які еволюціонують у функціональні мережі взаємодії й нові культурні форми.

Особливістю культури реальної віртуальності є те, що вона утворює систему, в якій сама реальність

повністю занурена у віртуальні образи. Розвиток комп'ютерних мереж призводить до формування специфічних віртуальних співтовариств, при цьому спостерігається широка соціальна й культурна диференціація. Важливим антропологічним аспектом стає проблема відчуження. І. Негодаєв особливо виділяє, що «пасивне споживання інформації формує жорсткість мислення, позбавляє людей безпосереднього спілкування один з одним, звужує персональний простір, призводить до втрати міжособового спілкування» [7, 183]. Це призводить до формування класу професіоналів, які, управляючи зв'язками з глобальною економікою, здійснюючи їх сервісне обслуговування й контролюючи розвиток приватного бізнесу, утворюють місцеві суспільства, які живуть у новому інформаційному епосі. Але загалом «становлення інформаційного суспільства породило канали трансляції соціокультурних норм і цінностей» [7, 100], що характерно для появи масової культури, маніпуляції свідомістю людини, стає могутнім засобом культурогенезу.

У результаті культурологічний аспект «мережевої» людини є важливим і сприяє появі на наших очах нового типу культури як «культури суспільства епохи інформатизації» [7, 91]. І. Негодаєв виділяє три її рівні: звичаї та традиції; сегменти культури, що забезпечують відтворення існуючих нині форм життєдіяльності; програму майбутніх форм життєдіяльності людей – етап, який і визначає сучасний етап розвитку культури. Необхідно також підкреслити, що «в епоху інформатизації зникає минула відмінність між матеріальною й духовною культурами» [7, 95], що інформаційне суспільство характеризується суперечністю еволюційних процесів у культурі – наявністю як диференціації, так і інтеграції.

Таким чином, як **висновок**, зазначимо, що сучасне інформаційне середовище є чинником, який вимагає фундаментально нової адаптації людини, формування нового типу культури – інформаційної. Специфіка сучасного інформаційного середовища призводить до корекції існуючих природних та соціальних механізмів адаптації людини і вироблення інформаційно-культурних. Інформаційні технології, ставши стрижнем сучасної цивілізації, змінюють не просто якість і зміст життя сучасної людини, вони загрожують трансформувати сам спосіб її буття у світі. Крім того, в інформаційному суспільстві актуалізуються апробації нових моделей поведінки і реакції на певні соціальні практики й подальше застосування цих моделей в умовах вже не віртуальної, а константної реальності.

Науково перспективними в контексті зазначеної проблематики уявляються дослідження впливів мережових проявів інформаційної культури на архетипи національної культури, що дасть можливість спрогнозувати низку соціокультурних процесів у тому чи іншому суспільстві.

Список використаних джерел

1. *Сучасне суспільство : філософсько-правове дослідження актуальних проблем : монографія / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. Б. Жданенко [та ін.] ; за ред. О. Г. Данильяна. – Х. : Право, 2016. – 488 с.*
2. *Прудникова О. В. Інформаційна культура : концептуальні засади та світоглядний сенс : монографія / О. В. Прудникова. – Х. : Право, 2015. – 352 с.*
3. *Прудникова О. В. Інформаційна культура українського суспільства : цивілізовані стандарти та вітчизняні реалії / О. В. Прудникова // Філософія науки : традиції та інновації. Науковий журнал. – Суми, 2013. – № 2 (8). – С. 227–238.3.*
4. *Prudnikova O. V. Information as category of informative culture : to conceptualization of category / O. V. Prudnikova // Nauka i studia. – 2014. – № 5 (115). – P. 5–12.*
5. *Дзьобань О. П. Філософія інформаційного права : світоглядні й загальнотеоретичні засади : монографія / О. П. Дзьобань. – Харків : Майдан, 2013. – 360 с.*
6. *Скворцов Л. В. Информационная культура и цельное знание / Л. В. Скворцов. – М. : ИНИОН, 2001. – 288 с.*
7. *Негодаев И. А. На путях к информационному обществу / И. А. Неодаев. – Ростов-на-Дону : Издательский центр ДГТУ, 1999. – 246 с.*
8. *Дзьобань О. П. Інформаційне насильство та безпека : світоглядно-правові аспекти : монографія / О. П. Дзьобань, В. Г. Пилипчук, за заг. ред. проф. В. Г. Пилипчука. – Харків : Майдан, 2011. – 244 с.*
9. *Пилипчук В. Г. Проблема агресії і насильства : світоглядно-інформаційний вимір / В. Г. Пилипчук, О. П. Дзьобань // Освіта регіону. – 2012. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://social-science.com.ua/article/806>*
10. *Жидкова О. О. Проблемы взаимодействия человека и информационной среды / О. О. Жидкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : sps.kture.kharkov.ua/articles/Статья6.doc*
11. *Овсянкіна Л. А. Філософський аналіз ролі духовних цінностей у розвитку сучасної цивілізації / Л. А. Овсянкіна // Гілея : науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : ВІР УАН, 2012. – Вип. 64 (№ 9). – С. 224–229.*
12. *Кастельс М. Информационная эпоха : Экономика, общество и культура / М. Кастельс / Пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана. – М. : Гос. ун-т Высш. школы экономики, 2000. – 606 с.*
13. *Кастельс М. Галактика Интернет : размышления об Интернете, бизнесе и обществе / М. Кастельс / Пер. с англ. А. Матвеева, под ред. В. Харитоновна. – Екатеринбург : У-Фактория, 2004. – 327 с.*

References

1. Danil'yan, O. G., & Dzoban, O. P. et al. (2016). *Suchasne suspilstvo : filosofsko-pravove doslidzhennya aktualnyh problem [Modern society : philosophical and legal research of actual problems]*. Kharkiv. Pravo [in Ukrainian].
2. Prudnikova, O. V. (2015). *Informatslyna kultura : kontseptualni zasady ta svitohlyadni sens [Information culture : conceptual framework and ideological sense]*. Kharkiv. Pravo [in Ukrainian].

3. Prudnikova, O. V. (2012). Informatsiyna kultura ukraininskoho suspilstva : tsyvilizovani standarty ta vitchiznyani realiyi [Information culture Ukrainian society, civilized standards and domestic realities]. *Filosofiya nauki : traditsii ta innovatsii. Naukoviy zhurnal – Philosophy of science, tradition and innovation. Scientific journal*, 2 (8), 5–12 [in Ukrainian].
4. Prudnikova, O. V. (2014). Information as category of informative culture : to conceptualization of category. *Nauka i studia – Science and studio*, 5 (115), 5–12.
5. Dzoban, O. P. (2013). *Filosofiya informatsiynoho prava : svitohlyadni I zahalnoteoretychni zasady [Philosophy of information law : general theoretical and philosophical foundations]*. Kharkiv. Maydan [in Ukrainian].
6. Skvortsov, L. V. (2001). *Informatsionnaya kultura i tselnoe znanie [Information culture and integral knowledge]*. Moscow. INION [in Russian].
7. Negodaev I. A. (1999). *Na putyah k informatsionnomu obschestvu [On the road to the information society]*. Rostov-na-Donu [in Russian].
8. Dzoban, O. P., & Pilipchuk, V. G. (2011). *Informatsiynе nasylstvo ta bezpeka : svitohlyadno-pravovi aspekty [Information security and violence, ideological and legal aspects]*. Kharkiv. Maydan [in Ukrainian].
9. Pilipchuk, V. G., & Dzoban O. P. (2012). Problema agresiyi i nasylstva : svitohlyadno-informatsiyniy vymir [The problem of aggression and violence, ideological and informational dimension]. *Osvita regionu – Education region*, 2, Retrieved from <http://social-science.com.ua/article/806> [in Ukrainian].
10. Zhidkova, O. O. (2015). *Problemyi vzaimodeystviya cheloveka i informatsionnoy sredy [The problems of human interaction and information environment]*. Retrieved from sps.kture.kharkov.ua/articles/Статья6.doc [in Russian].
11. Ovsyankina, L. A. (2012). Filosofskiy analiz roli duhovnyh tsinnostey i rozvytku suchasnoyi tsyvilizatsiyi [Philosophical analysis of the role of spiritual values in the development of modern civilization]. *Gileya : naukoviy visnyk – Gilea : Research Journal*, 64 (9), 224–229 [in Ukrainian].
12. Kastels, M. (2000). *Informatsionnaya epoha : Ekonomika, obschestvo i kultura [The information age : economy, society and culture]*. Moscow. Gos. un-t. Vyssh. shkoly ekonomiki [in Russian].
13. Kastels, M. (2004). *Galaktika Internet : razmyishleniya ob Internetе, biznese i obschestve [Galaxy Internet : reflections on the Internet, business and society]*. Ekaterinburg. U-Faktoriya [In Russian].